

- Esther Gimeno Ugalde / Fátima Fernandes da Silva / Francisco Serra Lopes (eds.): *ACT 25. – Catalunya, Catalunha*. Lisboa / Benicarló: Edições Húmus / Onada Edicions, 2013. 303 pàgs. ISBN (Portugal) 978-989-755-014-0 / ISBN (Espanya) 978-84-15221-87-6.

L'11 d'abril de 2011 tenia lloc a la Facultat de Lletres de la Universitat de Lisboa la primera jornada acadèmica de literatura i cultura catalanes a Portugal. Es tractava de la trobada *ACT 25. Catalunya, Catalunha*, organitzada pel Centro de Estudos Comparatistas, a la qual van participar més d'un centenar de persones. El llibre que ressenyarem a continuació es publicà dos anys més tard en una coedició portuguesa i catalana i és el recull d'un conjunt d'assajos sorgits de les presentacions, reflexions posteriors i intercanvis d'aquella jornada pionera.

El Centro de Estudos Comparatistas (a partir d'ara, CEC²), fundat el 1998 com a centre adscrit a la Facultat de Lletres de la Universitat de Lisboa (FLUL), es dedica a l'anàlisi comparada de literatures, arts i cultures

1 Fauconnier, Gilles / Turner, Mark (2003): *The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities*, New York: Basic Books.
2 <<http://www.comparatistas.edu.pt/entrada/>> [31.03.2016].

amb una mirada multidisciplinària i intercultural. Les seves principals línies d'investigació inclouen, entre altres, la literatura comparada; la literatura universal; els estudis postcolonials, de traducció i de memòria històrica. Un dels projectes editorials del CEC és la col·lecció ACT (*Alteridades, Cruzamentos e Transferências / Alteritats, Creuaments, Transferències*), la coordinació de la qual recau sobre Helena Carvalhão Buescu i João Ferreira Duarte. Ells dos són els encarregats d'escriure el breu preàmbul del volum que ens ocupa; el número vint-i-cinc de la col·lecció, que fins l'any 2014 n'ha publicat un total de vint-i-nou. Citant les paraules dels coordinadors al preàmbul, tots els volums d'aquesta sèrie són la “transcripció d'una *performance*”, tots són reculls de textos que han estat presentats oralment i reelaborats a partir del posterior debat amb els oients. Un dels propòsits de publicar aquests reculls és, d'alguna manera, estendre l'àmbit de la discussió i contribuir així a la continuïtat del debat. L'esperit de la col·lecció ACT és participar en la reflexió actual sobre “la trobada amb l'Altre, la recerca dels contactes culturals, l'estudi sobre migracions discursives i les reconfiguracions epistemològiques i de les disciplines que advenen de la dilució irrevocable de fronteres que caracteritza el règim actual de les Ciències Humanes” (preàmbul, pàg. 8); situació de travessada i pluralitat, que cada cop més també afecta les llengües.

L'objectiu del volum *ACT 25 – Catalunya, Catalunba* era afavorir la difusió de la literatura i de la cultura de Catalunya, així com la relació d'aquesta amb la Península Ibèrica i especialment amb Portugal. Els coordinadors del volum encarregats de dur a terme aquesta tasca van ser Esther Gimeno Ugalde, Fátima Fernandes da Silva i Francisco Serra Lopes, membres, tots tres, del grup DIIA (Diàlegs Ibèrics i Ibero-Americans). En el pròleg confessen que la idea o l'esperit de la jornada sorgí en el si del DIIA, en la seva realitat de viatges i creuaments constants pels espais ibèrics, tant geogràfics com discursius. El DIIA és un projecte de recerca integrat al grup LOCUS (*Espaços, Lugares e Paisagens*), del mateix Centro de Estudos Comparatistas de la FLUL. Des del 2008 treballen per a desenvolupar una investigació profunda sobre les relacions que les literatures en portuguès estableixen amb les literatures escrites en altres llengües ibèriques, sigui a Europa o a Amèrica, especialment des del segle XIX i fins l'actualitat.

Hem considerat curiós i interessant posar en context el possible lector del volum per a que conegui els orígens de la publicació i la rigorosa trajectòria científica dels grups de recerca que hi ha al darrere, així com també dels tres coordinadors, fets que n'avalen la qualitat. Esther Gimeno Ugalde és des de 2013 Assistant Professor of the Practice al Departament de Llen-

gües i Literatures Romàniques al Boston College, als Estats Units. Les seves principals línies d'investigació són les relacions ibèriques, l'estudi del cinema espanyol, català i llatinoamericà des d'una perspectiva cultural i les representacions del contacte de llengües ibèriques al cinema i la literatura. Fátima Fernandes da Silva és doctoranda d'estudis comparatistes a la Universitat de Lisboa, on estudia el discurs de la memòria traumàtica en textos de la narrativa portuguesa i catalana. Francisco Serra Lopes és Doctor en Humanitats per la Universitat Pompeu Fabra i s'ha especialitzat en teoria de la literatura i anàlisi del discurs publicitari.

Els mateixos editors manifesten al pròleg (pàg. 11–17) que un requisit imprescindible des del principi era aconseguir una publicació en les dues llengües, català i portuguès. Això facilitaria la difusió dels textos a tots dos costats de la Península Ibèrica però també posaria de manifest la seva “concepció dels estudis ibèrics que indefugiblement ha de passar per la diversitat lingüística, reflex innegable de la diversitat cultural peninsular i alhora de la necessària obertura cap a llengües de major difusió” (pàg. 11). Va ser possible complir aquest somni perquè dues editorials van acceptar dur a terme una coedició. En llengua catalana, Onada Edicions, una editorial arrelada a cavall entre les comarques del nord de la província de Castelló, al País Valencià, i del sud de Tarragona, a Catalunya, i que treballa per a projectar arreu del territori i a escala internacional la cultura i les tradicions dels pobles catalanoparlants. En llengua portuguesa, l'editorial Húmus, situada en una localitat al nord de Portugal i que es mostrà disposada a assumir certa renovació en la seva línia editorial amb aquest volum del CEC.

Així doncs, ens trobem amb un volum estructurat gairebé completament de manera bilingüe (només trobem un article en anglès), que comença amb un breu preàmbul dels dos coordinadors de la col·lecció ACT seguit del pròleg dels tres coordinadors del col·loqui i editors del volum. Els cinc articles que componen el volum han estat classificats en tres seccions temàtiques o “panoràmiques”, com ells les anomenen. A la primera, la “Panoràmica de les relacions”, hi trobem un únic article de Víctor Martínez-Gil, “La visió lusocatalana d'Ibèria”, un recorregut detallat i metòdic per les relacions entre Portugal i Catalunya i la visió d'Ibèria als dos territoris, centrat especialment en l'època de començaments del segle XX, moment del *Saudosismo* portuguès, i en el que les figures més importants d'aquest moviment van escriure sobre Catalunya. Estem d'acord amb l'autor quan afirma que molt sovint ens manca un coneixement històric i lògic de les relacions lusocatalanes i amb aquest article ell pretén compensar aquest buit, així com també la manca d'aprofundiment de molts debats

actuals sobre el model social i econòmic. Martínez-Gil parla detingudament de l'iberisme i de les seves relacions amb els altres nacionalismes peninsulars. Ens atrevim a dir que aquest punt de vista dels fets històrics de l'últim segle és una visió bastant innovadora i majoritàriament desconeguda per persones no especialistes en el tema, és a dir, la gran majoria de la població. En altres paraules, és una manera d'explicar la història que no contempen la majoria dels currículums educatius, com a mínim els espanyols i els catalans. És veritat que no sempre es poden esperar tals nivells de rigor històric i de detall, però llegir un text com aquest en l'actualitat ens permet reflexionar i aprofundir en qüestions com ara la independència (en relació a què?) o el federalisme (de quin tipus?), sens dubte un tema ben vigent. Víctor Martínez-Gil és professor de literatura catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona, ha estudiat profundament les relacions literàries i culturals entre Catalunya i Portugal i ha traduït diversos autors portuguesos. Al final de l'article ens proporciona una detallada bibliografia de sis pàgines on podem trobar les referències a les altres obres seves sobre el tema i també d'altres autors i de diverses èpoques.

Al següent apartat, a la "Panoràmica de les lletres", hi trobem dos articles. El primer, amb la corresponent versió en català i en portuguès, i amb el títol "Portugal i la difusió internacional d'una novel·la catalana del segle XVI: el cas de l'*Spill de la Vida Religiosa*", d'August Bover i Font; i el segon, l'únic article exclusivament en anglès, "Toward Dalí: the Genesis of Anti-art in the Catalan Literary Avant-Garde", de Joan Ramon Resina. En els dos casos són articles centrats en aspectes ben concrets: una obra literària i un artista. Bover, escriptor i catedràtic emèrit del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, ens ofereix una minuciosa perspectiva històrica i filològica de la difusió i repercussió internacional de la novel·la al·legòrica "*Spill de la Vida Religiosa*". Ens aporta el context històric i literari de l'època, els precedents de l'obra, i n'analitza els trets en minuciosos comentari de l'estructura, el contingut de la novel·la i les influències (especialment dels elements lul·lians). Per acabar fa un detallat inventari de totes les edicions i traduccions de l'obra, amb una llista final explícita només d'edicions portugueses, que no vol dir necessàriament en llengua portuguesa.

A continuació, Joan Ramon Resina, professor de literatura espanyola i catalana i director del programa d'Estudis Ibèrics de la Universitat de Stanford, als Estats Units, ens regala un deliciós i convincent diàleg entre literatura i art centrat en la figura de Salvador Dalí. Al llarg de l'article ens trobem amb una descripció del panorama polític i artístic dels primers anys

del segle XX; a través de la figura de Dalí es va avançant cronològicament i l'autor ens parla dels inicis i l'evolució de les avantguardes a Europa, especialment a Catalunya, presentant els noms propis més importants en l'àmbit literari. Al mateix temps coneixerem detalls de la vida personal de Dalí i de la seva ideologia política; entindrem algunes de les actuacions excèntriques o dels canvis de bàndol polític del geni empordanès; i potser ens sorprendrà conèixer algunes de les influències de diferents personatges en la ideologia i l'obra de Dalí, des de Gabriel Alomar, passant per Joan-Salvat Papasseit i arribant a Antoni Gaudí. Ens trobem davant d'un excel·lent retrat de la situació artística i literària de bona part del segle XX, dels personatges més influents i representatius de la cultura catalana. No hi trobem, però, referències ni connexions amb Portugal, només comentaris referents a la posició política de Dalí en diferents moments de la seva vida (pàgs. 152 i 156), comentaris que estan directament relacionats amb la relació o l'acceptació de l'artista a la resta de territoris de la Península Ibèrica.

Tancant el volum, trobem els dos articles que conformen la "Panoràmica de les arts", tots dos altre cop en català i portuguès. Amb aquests dos recorreguts detallats i rigorosos a través de dues manifestacions culturals, el teatre i el cinema respectivament, els autors analitzen com la relació entre realitats lingüístiques, literàries i culturals que es manifesten com a diferències pot constituir identitats nacionals. Miquel M. Gibert, escriptor i professor de literatura catalana a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, descriu a "El teatre català contemporani: una aventura permanent" la trajectòria seguida pel teatre català. Fent referència a les figures més destacades d'aquest gènere literari i les obres més significatives, descrivint les dificultats que han condicionat el teatre català històricament i actualment, tot aportant exemples de recepció, repercussió i projecció internacional, Gibert ens presenta les causes que segons ell fan que encara puguem parlar "d'aventura permanent" quan ens referim al teatre català contemporani. Es tracta d'un article ben estructurat, entenedor i molt útil per a conèixer el recorregut històric del teatre català durant els segles XIX i XX i entendre la influència dels fets històrics, de les polítiques de l'Estat espanyol o de la situació social catalana en l'evolució d'aquest gènere narratiu.

Finalment, Esther Gimeno Ugalde, coordinadora del col·loqui i editora del volum, ens proposa fer un viatge per l'evolució del cinema català, entretenint-se més en el panorama contemporani, a "El cinema català d'avui: noves perspectives i nous reptes per a la llengua catalana". Gimeno comença parlant de les dificultats del cinema català en els seus inicis, poc abans de la dictadura franquista, i del trencament i la "ferida de mort" que

va suposar la Guerra Civil i la posterior dictadura franquista, amb la corresponent censura i repressió. Aquest factor, juntament amb l'elevat cost de producció dels productes cinematogràfics, són els principals motius que porten a Gimeno a afirmar que el cinema és l'expressió cultural on la llengua catalana ha trobat més dificultats per a posicionar-se i on "es troba encara avui en una situació que podríem qualificar d'anòmala, si més no, parcialment" (pàg. 219). Gimeno no s'oblida de presentar els cineastes més representatius, aportant nombrosos exemples de pel·lícules, comentaris i detallats peus de pàgina amb informació complementària. Tampoc s'oblida de fer esment a la polèmica potser més coneguda del cinema català en l'apartat "3.2. ¿Què és això del cinema català?" (pàgs. 228–230), en el qual comenta les dificultats per a definir el concepte de "cinema català" i al llarg de l'article va presentar tots els esdeveniments i els canvis legislatius relacionats amb el tema. Considerem interessant la manera de presentar l'evolució del cinema a Catalunya amb l'anàlisi del tractament lingüístic que s'ha fet en aquesta indústria en les diferents etapes, per diversos motius i per part de diferents directors de cinema. A partir de les darreres dècades i fins a l'actualitat ens trobem més aviat amb un cinema multilingüe o babèlic i Gimeno ens n'explica els motius i n'aporta diversos exemples. Podem classificar aquest article com a totalment recomanable per a conèixer les característiques i trajectòria del setè art a Catalunya, i també per a prendre consciència dels reptes i les perspectives de futur del cinema català.

Podem concloure doncs, que el conjunt del volum és una tria encertada d'autors, tots ells especialistes dels temes tractats, amb articles que mostren un elevat grau de rigor i aprofundiment i un ampli ventall de referències, fonts de consulta, exemples d'obres representatives i noms propis de personatges significatius de la cultura catalana. Al principi de la ressenya fem referència als objectius dels coordinadors amb aquest volum, que eren afavorir la difusió de la literatura i de la cultura de Catalunya i la relació d'aquesta amb la Península Ibèrica i especialment amb Portugal. Després d'haver llegit detingudament els articles podem dir que el primer dels objectius està ben aconseguit. Bona part dels textos són de gran utilitat per a difondre cada un dels temes que tracten, per a fer-hi una aproximació, tenir-ne una bona perspectiva. D'altra banda, si pensem en el segon objectiu (difondre la relació amb la Península Ibèrica i especialment amb Portugal), aquí podem ser una mica menys efusius. Només al primer article ("La visió lusocatalana d'Ibèria") s'aconsegueix ben bé aquest propòsit, ja que l'autor ens presenta amb detall les relacions i influències entre intel·lectuals de les dues nacions dels dos extrems de la Península Ibèrica. En el cas dels

altres articles, aquesta finalitat s'aconsegueix parcialment, ja que majoritàriament es tracten de les relacions històriques i polítiques amb l'Estat espanyol però s'oblida Portugal (amb excepció del segon article, "Portugal i la difusió internacional d'una novel·la catalana del segle XVI: el cas de l'*Spill de la Vida Religiosa*"). Si les expectatives del lector eren descobrir connexions històriques o relacions entre artistes i intel·lectuals desconegudes, no podrem satisfer aquestes necessitats, encara que potser sí que l'article de Martínez-Gil ens sorprengui positivament en aquest sentit.

Les persones interessades concretament per un dels temes que s'hi exposen poden consultar qualsevol article per separat. És a dir, es pot optar per una lectura total del volum o simplement de l'article que sigui d'interès. És una bona eina per a donar a conèixer alguns dels àmbits de la cultura catalana al lector en llengua portuguesa, sobretot perquè és possible que molts dels temes o dels noms propis i obres li siguin totalment desconeguts i no sigui fàcil trobar material que aportï una visió panoràmica rigorosa i actual en portuguès. Els textos de les panoràmiques de les lletres i de les arts poden ser també molt adients per a estudiants universitaris estrangers de literatura i cultura catalanes.

Només ens manca agrair als coordinadors la iniciativa d'haver organitzat el col·loqui, als col·laboradors la gentilesa d'haver cregut en les possibilitats de la cultura catalana i lamentar que fins ara hagi estat una iniciativa pionera i poc freqüent. Només tenim constància que al març de 2012 i a l'abril de 2013 es van celebrar la Primera i la Segona Diada Catalana respectivament organitzades pel Lectorat de català de la FLUL. Tant de bo s'organitzin més trobades lusocatalanes que apropin i connectin aquestes dues cultures. ■

- Anna Subarroca Admetlla, Albert-Ludwigs-Universität, Romanisches Seminar, Platz der Universität 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, <anna.subarroca@romanistik.uni-freiburg.de>.